

*Ірина Володимирівна Музика,
старший науковий співробітник
відділу історико-правових досліджень
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України,
кандидат юридичних наук, доцент*

КОНЦЕПЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ПОЛІТИКО-ПРАВОВІЙ ДОКТРИНІ УКРАЇНСЬКОЇ ПАРТІЇ СОЦІАЛІСТІВ-РЕВОЛЮЦІОНЕРІВ 1917–1921 РР.

Постановка проблеми. Генезис прав і свобод в історії українського державотворення тісно пов'язаний з діяльністю українських політичних партій та їх лідерів. Дослідження і врахування досвіду втілення їх ідей і концепцій в правовому житті українського суспільства має сприяти спростуванню міфів про відсутність власне українських доктрин і традицій у процесі становлення прав і свобод людини і громадянина в Україні. Також сьогодні, в умовах світової економічної кризи та епідемії коронавірусу, як ніколи, концепція прав і свобод людини і громадянина є предметом скепсису і критики. Тому переоцінка напрацювань попередніх поколінь може послугувати віднайденню шляхів подолання кризової ситуації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі питання досліджуваної тематики висвітлені у дисертаційних дослідженнях Т. А. Бевз, О. М. Любовець, В. О. Хоменка, а також у публікаціях Я. Р. Дашкевича, І. М. Гирича, О. Ю. Висоцького, В. Ф. Верстюка, А. П. Животко, Т. М. Швидченко та ін. Однак, концепція прав людини УПСР не була предметом спеціального дослідження.

Мета статті. Розглянути особливості концепції прав людини УПСР та її значення у формуванні найважливіших засад українського революційного конституціоналізму 1917–1920 рр.

Основні результати дослідження. І Установчим з'їздом 4–5 квітня 1917 р. завершився тривалий процес формування Української партії соціалістів-революціонерів (УПСР), яка, спираючись на «Селянську спілку», швидко стала найчисельнішою на Україні. Вже в листопаді 1917 р. вона нараховувала 75 тис. чол. Соціальну базу партії становило селянство та національна інтелігенція. Партію очолили М. Ковалевський, Л. Ковальов, П. Христюк, М. Залізняк та ін. Порівняно з іншими політичними партіями, найбільше представників УПСР увійшло до складу Малої Ради (40 представників) та Генерального Секретаріату УНР (30 членів партії у семи складах уряду). Проект програми партії був підготовлений М. Ковалевським і опублікований ще 1915 р. в журналі «Боротьба», який видавала група українських соціалістів-революціонерів у 1913–1918 рр. Офіційно програма була прийнята лише в липні 1917 р. II з'їздом партії [1, с. 14–22].

Вважаючи себе партією соціалістичною і складовою частиною Другого Соціалістичного (Робітничого) інтернаціоналу, УПСР вбачала своє завдання в пристосуванні ідей інтегрального соціалізму, соціальної революції до «конкретних форм життя української демократії». Есери обстоювали теорію об'єднання «всіх шарів працюючих в єдиний трудівничий клас» і вбачали в цьому єднанні запоруку класового визволення. Головним питанням революції УПСР вважала розв'язання національного питання, повне вирішення якого, на думку партії, можливе тільки при соціалізмі, а тому в умовах буржуазного ладу висувала вимоги рівності всіх націй і права націй на самовизначення. Зразу ж після Лютневої революції УПСР виступала за національно-територіальну автономію України у складі Російської федеративної демократичної республіки, а після жовтневих подій виступила за створення незалежної Української Народної Республіки [2, с. 145].

З самого початку в партії існували дві течії, які досить різнилися за своїми поглядами. Праве крило УПСР вважало революцію завершеною й пропонувало будувати партійну тактику «з точки зору збереження української державності» як одного з найбільших досягнень революції. З цієї метою його представники готові були взяти участь у Державній Раді, якщо така буде скликана, щоб сприяти демократизації та українзації гетьманського режиму [3]. Зокрема у брошурі «События на Украине (гетьманщина) и отношение к ним Украинской партии социалистов-революционе-

ров», есери правового крила ратували за скликання установчих зборів й розглядали ради як тимчасову революційну форму влади трудового народу – перехідну форму організації влади на шляху до парламентської республіки [4].

Ліве крило партії вважало революцію не закінченою. Віддаючи пріоритет соціально-економічному моменту перед національно-державницьким, ліві виступили проти еволюціоністської політики правого крила. Остаточний розкол партії стався на IV з'їзді 13–16 травня 1918 р. Ліве крило виступило з різкою критикою націоналізму і у листопаді 1918 р. стало на позицію визнання рад як «єдиної можливої форми диктатури пролетаріату» й активно співпрацювало з ЦК КП(б)У [5]. Лівий ЦК УПСР оголосив про розпуск партії і утворення нової партії під назвою Українська партія соціалістів-революціонерів «боротьбистів»* (травень 1918 р.). В березні 1919 р. вона прийняла назву Українська партія соціалістів-революціонерів (комуністів) – УПСР (комуністів). 6 серпня 1919 р. ЦК УПСР (комуністів) підписав угоду з ЦК УСДРП (незалежних) «лівих» про злиття двох течій українського комунізму і створення Української комуністичної партії боротьбистів – УКП(б).

Права частина обрала свій Тимчасовий організаційний комітет, який заявив декларацією про не підпорядкування ЦК і про необхідність створення незалежної Української держави як передумови розв'язання соціально-політичних проблем. Після гострої внутрішньої боротьби і тривалих вагань праві УПСР приєдналися до Українського національного союзу, а у листопаді 1918 р. їхній представник увійшов до Директорії. На конференції в січні 1919 р. права частина УПСР оформилась в окрему партію – Українську партію соціалістів-революціонерів «центральної течії». 28 лютого того ж року ЦК партії опублікувало своє кредо: незалежна УНР, диктатура трудового селянства і робітників, незалежні профспілки, українська армія [6, с. 17–19.]. Навесні 1919 р. партія активно виступила як організатор «найрішучішої і найактивнішої боротьби з окупаційною російсько-комуністичною владою». Після розгрому УНР партія фактично розпалась. Наприкінці 1919 р. частина лідерів УПСР (М. Грушевський, М. Чечель, М. Шраг, П. Христюк, Д. Ісаєвич) емігрувала до Чехословачії і Австрії. У Відні ними було засновано Закордонну Делегацію УПСР (ЗД УПСР), провідну роль в якій відігравав М. Грушевський. Зокрема у Декларації ЗД УПСР на III Конференції закордонних членів УПСР зазначалося, що він є Головою ЗД УПСР [7, с. 159].

У програмі партії, ухваленій II партійним з'їздом у Києві 15–19 липня 1917 р. [8], було закріплено колективістську концепцію прав людини, яка ґрунтувалася на класовому підході до розуміння права, сутнісний зміст якого зводився до втілення волі панівного класу. Перелік прав людини (окрім прав жінок), викладений у програмі УПСР, було повністю включено до Конституції Української Народної Республіки (Статут про Державний устрій, права і вільності УНР) від 29 квітня 1918 р. [9].

Зокрема, у програмі зазначалося, що практичним завданням є створення такого панівного класу – «єдиного трудівничого класу» шляхом об'єднання «робітництва та трудового селянства». Права і свободи цього класу, на думку есерів, могли реалізуватися лише в умовах соціалістичного ладу. В сферах міжнародних і міжнаціональних відносин УПСР визнавала необхідними рівність всіх націй і право кожної нації на самовизначення, тобто «на найширшу політичну волю, якою є повна суверенність нації» (розділ А. «В національні справи», п. II).

У розділі Б. були вміщені вимоги надання «трудівничому класу» громадянських, політичних і соціальних прав громадян. Зокрема, проголошувалося, що в «політичних справах партія домагається: вселюдного, таємного, рівного і прямого голосування до Сейму і всіх законодавчих органів місцевого самоврядування»; пропорційної системи виборів; пасивного і активного виборчого права для всіх громадян, що досягли віку 20 років «без різниці полу, віри і народності»; повної рівноправності всіх громадян України без різниці «стану, полу, народності і релігії»; скасування всіх станових відмінностей і привілеїв; «повної волі думки, сумління (релігії), усного і друкованого слова (преси), зібрань, товариств, спілок і страйків; установлення без особливого судового розпорядження повної недоторканості особи, помешкань і листування»; повного забезпечення «національних прав національним меншинам на Україні (великоросам, євреям, полякам, німцям і іншим меншим народностям)»; визнання релігії приватною справою сумління кожної людини, а церкви – приват-

* Не плутати з Українською партією лівих соціалістів-революціонерів (борбистів) – лівою фракцією всеросійської Партії соціалістів-революціонерів на території України, яка отримала назву від російськомовної газети «Борьба» (1919–1920).

ним союзом віруючих; запровадження безкоштовної і загальнообов'язкової початкової освіти, а також безкоштовної середньої і вищої освіти; надання повного права закладати школи всіх типів, «свободи викладання від державного контролю і цілковитої автономії справи педагогічної для шкіл і освітніх товариств».

Досить прогресивним на той час можна вважати закріплення вимог щодо рівноправності жінок та надання жінкам активного і пасивного виборчого права. Адже офіційно вперше в історії європейських країн право обирати і бути обраним було надане жінкам Фінляндії (у складі Російської імперії) у 1906 р. В 1913 р. рівні виборчі права жінок були законодавчо закріплені в Норвегії, в 1915 р. – в Данії, у 1917 р. – в Росії (Тимчасовим урядом), у 1918 р. – Німеччині та Польщі, в 1919 р. – в Україні та Нідерландах, в 1926 р. – у Великобританії, в 1930 р. – в Туреччині, в 1944 р. – у Франції. Одними з останніх їх ввели Португалія (1974 р.), Греція (1975 р.), Швейцарія (1991 р.).

У розділі В. «В справах соціально-економічних» передбачалися вимоги щодо надання трудящим таких соціальних і економічних прав: восьмигодинного робочого дня та скороченого робочого дня на шкідливих виробництвах; щотижневого мінімального 42-годинного відпочинку; встановлення мінімальної заробітної плати та щотижневих виплат робітникам; «державного забезпечення робітників на старість, від немічності і нещасливих випадків та на випадок безробіття і страйків». Разом з тим, передбачалося скасування права приватної власності на землю назавжди та виключення землі з товарообміну; передача без викупу в користування всього трудового народу України всіх земель на Україні (Українського Земельного фонду), який мав поряdkувати ними через сільські громади, волосні, повітові, крайові та всеукраїнський земельний комітети, обрані трудовим народом на основі загального, рівного, прямого і таємного виборчого права. У програмі наголошувалося, що право на землекористування мало належати лише особам, які «самі або в товаристві, обробляють її власною працею, на основі урівнюючого принципу. Як шлях до переведення цього принципу установлюється норма, не менша споживчої, і не більша трудової». «За всіма, хто потерпить від переведення земельної реформи, визнається право на тимчасову піддержку з державних коштів».

Земельне питання, на думку партійних лідерів УПСР, було однією з основних проблем, які мала вирішити революція. УПСР вважала за необхідне боротися за такий земельний лад, коли вся земля належатиме тим, хто її обробляє. Але виступала не за надання у власність землі селянам, а за передачу всіх монастирських, удільних, царських та поміщицьких земель у крайовий земельний фонд. Передбачалося, що керівництво земельним фондом буде здійснювати Український народний сейм (народна рада) через трудові селянські громади. Всім бажаючим планувалося надавати землю в користування [10, с. 191–192].

Зокрема, у четвертому Універсалі від 22(09) січня 1918 УЦР проголосила: «В справі земельній комісія, вибрана на останній сесії нашій, вже зробила закон про передачу землі трудовому народові без викупу, прийнявши за основу скасування власності й соціалізацію землі, згідно з нашою постановою на сьомій сесії» [11]. В земельному законодавстві УНР фактично втілювалася в концепцію земельної реформи УПСР [12, с. 57–74, 157–158].

Проголошення соціалізації землі було сприйнято досить критично представниками більшості політичних партій та селянами-землевласниками. Зокрема, Д. Долинський зазначав: «Соціалізація, сплоснена російськими соціалістами-революціонерами, для умов російського життя («община»), не могла мати ґрунту на Україні. Соціалізація землі се одна з соціалістичних фантазій, котра може бути гарним кличем для далекої будучності, в теперішності є лише очевидною утопією Українських соціалістів-революціонерів, що свою теорію перебрали від своїх московських побратимів, не розглянувши особливостей українського життя, окремих традицій, відрубної психіки, різної і протилежної від російської, переперши незначною більшістю голосів свою небезпечну програму, завдали – се можемо тепер щиро сказати – глибоку і криваву рану справі української державності, котрої найгарячішими пропагаторами були вони самі. Зовсім природно, серед вибування капіталістичного устрою, зносити приватну власність на Україні т. зн. Без ніяких практичних підготовань, без досвіду, одним почерком пера, одним універсалом намагатися змінити в комуністичну череду таких індивідуалістів з кости і крові, якими є українці, це або болюча фантазмагорія, або божевільна думка. ... Дальші події виказали, як страшно помилилися глашатаї тої теорії. Позбавленим всяких матеріальних дібр правительственна партія (укр. соц. рев.) не могла дати того, що їм обіцювали більшовики; посідаючим відбирано їх власність, то з чим зжилися цілі ряди поколінь. До Центр. Ради безнастанно приходили селянські депутації і домагалися знесення соціалізації. А коли се нічого не помогло, тоді почалася агітація проти Центр. Ради» [13, с. 77–78].

Утім, зміст есерівської концепції прав людини, й, зокрема, права на землекористування, на нашу думку, був зумовлений не стільки впливом російських есерів і більшовиків, скільки втіленням концепції прав людини, заснованій на позитивістській доктрині права та концепції майбутньої української держави М. Грушевського [14], який тісно співпрацював з партією українських есерів.

Зокрема, кінцева мета суспільних перетворень й соціалізації землі в УНР, ініційованих М. Грушевським, стає зрозумілою, якщо звернутися до змісту його статті «Українська партія соціалістів-революціонерів та її завдання» (1919 р.), в якій він запропонував новий проєкт Української національної держави – соціалістичної республіки рад у формі федерації сільських громад і їх рад (з вкрапленням до них робітничих і трудово-інтелігентських рад) [15, с. 225–236]. Тобто провідною верствою суспільства мало стати селянство, об'єднане в сільські автономні громади. Основою майбутньої організації мала стати автономна громада, комуна, наділена «можливою повнотою влади в широкому самоврядуванні, свободним від втручання адміністрації, і свободне об'єднання цих комун на принципах географічних, комунікаційних і економічних в ширші союзи, з певними осередкованими органами, не наділеними, однак ніякими адміністративними дискреційними правами в тій сфері, що належала до компетенції комуни». М. Грушевський заперечував урбанізацію, як форму соціального існування, оскільки вважав що «в інтересах витворення єдиної трудової людності України витворювання великих міських індустріальних та інтелектуальних центрів представляється небажаним. З економічного, культурного і організаційного погляду теж краще, щоб елемент промисловий, ремісничий, інтелігентський не скупчувався в небагатьох центрах, а більш рівномірно розселювався по краю в менших осадах, ... де є на те й кращі фізичні та комунікаційні умови».

Цей проєкт містив занадто утопічні ідеї штучних перетворень суспільства, схожі до ідей французьких і англійських утопістів, спроби реалізації яких дали негативні наслідки, переважно через ігнорування реальної необхідності промислового розвитку країн. Така модель держави, як уявляється, абсолютно перекреслювала ліберально-демократичні концепції держави і прав людини, від яких закликав відмовитися М. Грушевський, оскільки, на його переконання, «буржуазна демократія відмирає разом з буржуазними формами економічного життя, з класовими протилежностями, з класовою державою і витворенням ним правом». В рамках такої колективістської концепції прав людини фактично унеможлилювалася реалізація таких основних індивідуальних прав і свобод громадян, як право на особисту свободу; право на придбання і недоторканість приватної власності; свобода пересування територією держави; свобода об'єднань; свобода вибору професії; право на вільне використання своїх здібностей і майна та ін.

У зв'язку зі сказаним, уявляється обґрунтованою думка В. Хоменка, що після повернення до Києва у березні 1917 р. М. Грушевський переорієнтувався на підтримку УПСР, партійна програма якої багато в чому відповідала його власному баченню майбутнього України*. Фактично він був одним з лідерів есерів, але не поспішав оформляти своє членство в партії, бажаючи залишатися загальнонаціональним лідером і, крім того, надавати підтримку есерам, адже на посаді безпартійного голови УЦР це було набагато легше зробити. При цьому він брав участь у партійних нарадах, обговорював важливі питання з лідерами партії, друкував свої праці у есерівських газетах. М. Грушевський підтримував політичні кроки есерівської партії, члени якої, у свою чергу, завжди погоджувалися з діями голови УЦР. У добу Директорії УНР М. Грушевський зробив спробу повернутися у велику українську політику, причому, він уже відкрито виступав, як один із лідерів УПСР, хоча й не був її офіційним членом. З 1919 р., перебуваючи на еміграції, саме М. Грушевський був незмінним головою Закордонної Делегації УПСР, протягом усіх років її існування. Значною мірою саме завдяки зусиллям М. Грушевського УПСР прийняли до II Інтернаціоналу [16, с. 3–5.]. Зокрема, прізвище М. Грушевського стояло першим серед авторів вступного слова до проєкту «Програми Української Партії Соціалістів Революціонерів (УПСР)» [17, с. 3–5.], виданий у Відні в лютому 1922 р. Закордонною Делегацією УПСР.

У проєкті Програми проголошувалося, що метою партії є побудова безкласової соціалістичної держави, шляхом до якої є диктатура трудового народу. На період існування якої, «демократичний принцип загального й рівного права, демократичного представництва всієї людності і її влади

* Концепція прав і свобод людини, викладена в Програмі УПСР, прийнятій у 1917 р., багато в чому збігалася з відповідною концепцією М. Грушевського, викладеною у його праці «Конституційне питання і українство в Росії» // Грушевський, Михайло Сергійович. Твори: у 50 т. Т. 1. Львів : Видавництво «Світ», 2002. С. 301–312.

мусить буди відложений ... до забезпеченої соціалістичної республіки, котра зможе дати знову рівне право всім, знищивши класовий устрій і привілеї маючих верств. До того часу політичні права можуть належати тільки трудовому народові і всім, хто докаже свою щирю солідарність з ним і відданість його інтересам». Фактично така позиція есерів цілковито збігалася з позицією українських більшовиків, яка знайшла відображення в Конституції УРСР 1919 р.

Також в Програмі зазначалося: «Те саме можна сказати і про обмеження прав одиниці в інтересах доцільної роботи державного колектива ... в перехідний період диктатури». В цей перехідний період Україна має стати суверенною соціалістичною радянською республікою (УСРР)*. Далі проголошувалося, що політичні права на території УСРР належать усім, хто живе на ній з власної праці і досяг віку 20 років, «без різниці між чоловіками і жінками, між національностями, вірою, походженням і дівнішою державною приналежністю: трудовому селянству, робітникам і всякого роду працюючим людям, котрі живуть з власної праці, не експлуатуючи чужої праці. Люди, які перестали працювати через каліцтво або старість, не втратять політичних прав». Також трудящим надавалася необмежена свобода слова, друку, союзів, зборів і маніфестацій, їх помешкання і листування не підлягали ревізії і контролю.

У перехідний період диктатури позбавляються політичних прав: психічно хворі та недієздатні за рішенням суду; небезпечні інтересам трудового люду, що живуть або жили з нетрудових доходів, колишні поміщики, підприємці, промисловці, рантьє, «службовці поліції, жандармерії, війська та ін., якщо вони не служать УСРР».

Всім надавалося право вільно користуватися культурними і господарськими установами, все населення УСРР визнавалося рівним перед судом, визнавалася свобода віросповідання, визнавалися рівні з українською нацією національні права кожної народності, що перебуває на території України.

У положеннях програми не визнавалося приватне право селян на землю та поділ землі на окремі господарства й проголошувалося, що партія не визнає «передільного принципу», а обстоює ідею соціалізації – об'єднання окремих господарств, інвентарю і робочої сили шляхом створення сільськогосподарських спілок. Утім, на початок перехідного періоду пропонувалося частину сільськогосподарських земель тимчасово передати у приватно індивідуальне користування (з правом успадкування) до часу переходу до громадського користування.

Ці положення майже повністю збігалися з нормами Конституції Української Соціалістичної Радянської Республіки 1919 р., зокрема положення щодо права землекористування в СРСР втілювалися як частина політики колективізації і розкуркулення.

У програмі передбачалося встановлення монополії соціалістичної держави на обмін і розподіл продуктів народного господарства та на ведення товарообміну з іншими державами, що суттєво обмежувало економічні права громадян. Наголошувалося також на необхідності проведення націоналізації індустрії, транспорту, фінансового капіталу, торгівлі і капіталістичних будинків, за винятком дрібних підприємств ремісничої і кустарної промисловості, які згодом планувалося перетворити на колективні соціалістичні господарства або трудові виробничі спілки.

Висновки. Концепцію прав людини УПСР можна охарактеризувати як колективістську, яка, відповідно до ідеї пріоритетності інтересів панівного класу трудящих перед інтересами індивіда, суттєво обмежувала політичні і економічні права і свободи значної частини населення. Разом з тим, концепція містила досить передові на той час положення стосовно зрівняння у правах чоловіків і жінок та національних меншин, надання рівних виборчих прав, права на безкоштовну освіту та користування культурними і господарськими установами тощо. Концепція не містила чіткого поділу прав людини і громадянина на їх види. Зокрема, частина економічних, соціальних і культурних прав включалася до переліку політичних прав. Значний вплив на формування переліку прав і свобод та їх зміст справила модель майбутньої соціалістичної української держави М. Грушевського, який фактично був ідейним натхненником керівництва УПСР протягом усього часу існування партії. Основні положення концепції прав людини УПСР були відображені в Конституції УНР 1918 р.

* Назва збігалася з назвою реально існуючої Української Соціалістичної Радянської Республіки, утвореної 10 березня 1919 р. в результаті об'єднання територій кількох радянських республік на території України та частин території УНР. З 1937 р. – змінила назву на УРСР.

Список використаних джерел

1. *Багатопартійна* Українська держава на початку XX століття: Програмні документи перших українських партій. К. : Пошук, 1992. 96 с.
2. *Музика І. В.* Ідея багатопартійності в українській політико-правовій думці та державотворчій практиці останньої чверті XIX ст. – першої чверті XX ст. : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01; К. : НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького, 1996. 230 с.
3. *ЦДАГО* України. Ф. 43. Оп.1. Спр. 12. Арк. 5–12.
4. *Там само.* Ф. 43. Оп.1. Спр. 3. Арк. 2.
5. *Там само.* Ф. 43. Оп.1. Спр.12. Арк. 2.
6. *Христюк П.* Замітки й матеріали до історії Української революції. 1917–1920 р. р. – Ч. III. – Wien : Український соціологічний інститут, 1921. 151 с.
7. *Хоменко В. О.* Михайло Грушевський і Українська партія соціалістів-революціонерів: інформаційний потенціал архівних документів партії // *Архіви України: науково-практичний журнал.* К., 2018. № 2–3 (313–314). С. 157–166.
8. *Програма* і статут УПСР. К., 1917. 18 с.
9. *Див.:* Конституція Української Народної Республіки (Статут про Державний устрій, права і вільності УНР) // *Українська Центральна Рада : док. і матеріали : у 2 т. К., 1997. Т. 2 : 10 груд. 1917 р. 29 квіт. 1918 р. С. 330–331.*
10. *Бевз Т. А.* Партія соціальних перспектив і національних інтересів (Політична історія УПСР). К. : ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2008. 587 с.
11. *Четвертий* універсал Української Центральної Ради, 20 (09) січня 1918 р. // *ЦДАВО України. Ф. 1063. Оп. 2. Спр. 2. Арк. 2-6; Ф. 3866. Оп. 1. Спр. 228. Арк. 2.*
12. *Див.:* Заріцька І. М. Земельне законодавство доби української революції 1917 – 1921 рр. : монографія. К. : Атіка, 2010. 240 с.
13. *Долінський Д.* Борба українського народу за волю і незалежність : Огляд подій за рр. 1918, 1919, 1920. Вінніпег, Ман. : накладом «Руської Книгарні», [1920]. 246 с.
14. *Див.:* Музика І. В. Михайло Грушевський – ідеолог і творець української держави. // *Часопис Київського університету права.* 2016. № 3. С. 9–14; Гирич Ігор. Грушевський : між наукою і політикою // <http://www.i-hurtych.name/Misc/Dashkevich/Hrushevsky.html>
15. *Грушевський М.* Українська партія соціалістів-революціонерів та її завдання // *Хто такі українці і чого вони хочуть.* К. : Т-во «Знання в Україні», 1991. 240 с.
16. *Хоменко В. О.* Михайло Грушевський у діяльності Української партії соціалістів-революціонерів: текст і контекст джерел: дис. ... канд. історичн. наук: спец. 07.00.06; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. Київ, 2018. 279 с.
17. *Проект* програми Української Партії Соціалістів Революціонерів // *Борітеся – Поборете! Закордонний орган Української Партії Соціалістів Революціонерів.* № 6, лютий 1922. Wien: Друкарня: J. N. Vernay IX., Bez., Canisiussgasse Nr. 8–10. 46 с.

References

1. *Bahatopartiynna* Ukrayins'ka derzhava na pochatku KHKH stolittya: Prohramni dokumenty pershykh ukrayins'kykh partiy. K. : Poshuk, 1992. 96 s.
2. *Muzyka I. V.* Ideya bahatopartiynnosti v ukrayins'kiy polityko-pravoviy dumtsi ta derzhavotvorchiy praktytsti ostann'oyi chverti XIX st. – pershoyi chverti XX st. : dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.01; K. : NAN Ukrayiny, Instytut derzhavy i prava im. V. M. Korets'koho, 1996. 230 s.
3. *TSDAHO* Ukrayiny. F. 43. Op.1. Spr. 12. Ark. 5–12.
4. *Tam samo.* F. 43. Op. 1. Spr. 3. Ark. 2.
5. *Tam samo.* F. 43. Op. 1. Spr. 12. Ark. 2.
6. *Khrystyuk P.* Zamitky y materialy do istoriyi Ukrayins'koyi revolyutsiyi. 1917–1920 r. r. – CH.III. – Wien : Ukrayins'kyy sotsiolohichnyy instytut, 1921. 151 s.
7. *Khomenko V. O.* Mykhaylo Hrushevs'kyy i Ukrayins'ka partiya sotsialistiv-revolutsioneriv: informatsiynnyy potentsial arkhivnykh dokumentiv partiyi // *Arkhivy Ukrayiny: nauково-praktychnyy zhurnal.* K., 2018. № 2–3 (313–314). S. 157–166.
8. *Prohrama* i statut UPSR. K., 1917. 18 s.
9. *Dyv.:* Konstytutsiya Ukrayins'koyi Narodnoyi Respubliki (Statut pro Derzhavnyy ustriy, prava i vil'nosti UNR) // *Ukrayins'ka Tsentral'na Rada : dok. i materialy : u 2 t. K., 1997. T. 2 : 10 hrud. 1917 r. 29 kvit. 1918 r. S. 330–331.*
10. *Bevz T. A.* Partiya sotsial'nykh perspektiv i natsional'nykh interesiv (Politychna istoriya UPSR). K. : IPiEND imeni I. F. Kurasa NAN Ukrayiny, 2008. 587 s.
11. *Chetvertyy* universal Ukrayins'koyi Tsentral'noyi Rady, 20 (09) sichnya 1918 r. // *TSDAVO Ukrayiny. F. 1063. Op. 2. Spr. 2. Ark. 2-6; F. 3866. Op. 1. Spr. 228. Ark. 2.*

12. Дув.: Zarits'ka I. M. Zemel'ne zakonodavstvo doby ukrayins'koyi revolyutsiyi 1917 – 1921 rr. : monohrafiya. K. : Atika, 2010. 240 s.
13. Dolyns'kyi D. Borba ukrayins'koho narodu za volyu i nezalezhnist' : Ohlyad podiy za rr. 1918, 1919, 1920. Vinnipeg, Man. : nakladom «Rus'koyi Knyharni», [1920]. 246 s.
14. Дув.: Muzyka I. V. Mykhaylo Hrushevs'kyy – ideoloh i tvorets' ukrayins'koyi derzhavy. // Chasopys Kyivskoho universytetu prava. 2016. № 3. S. 9–14.
15. Hrushevs'kyy M. Ukrayins'ka partiya sotsialistiv-revolutsioneriv ta yiyi zavdannya //Khto taki ukrayintsi i choho vony khochut'. K. : T-vo «Znannya v Ukraini», 1991. 240 s.
16. Khomenko V. O. Mykhaylo Hrushevs'kyy u diyal'nosti Ukrayins'koyi partiyyi sotsialistiv-revolutsioneriv: tekst i kontekst dzhherel: dys. ... kand. istorychn. nauk: spets. 07.00.06; Instytut ukrayins'koyi arkhheohrafiyi ta dzhereloznavstva im. M. S. Hrushevs'koho NAN Ukrayiny. Kyiv, 2018. 279 s.
17. Proekt prohramy Ukrayins'koyi Partiyyi Sotsialistiv Revolyutsioneriv // Boritesya – Poborete! Zakordonnyy orhan Ukrayins'koyi Partiyyi Sotsialistiv Revolyutsioneriv. № 6, lyuty 1922. Wien: Drukarnya: J. N. Vernay IX., Bez., Canisiusgasse Nr. 8–10. 46 s.

Музыка І. В. Концепція прав людини в політико-правовій доктрині Української партії соціалістів-революціонерів 1917-1921 рр.

У статті розглянуто перелік, зміст і сутність прав людини в політико-правовій доктрині Української партії соціалістів-революціонерів 1917-1920 рр. та відображення її основних положень в Конституції УНР 1918 р. Приділено увагу впливу позитивістської доктрини права та концепції майбутньої української держави М. Грушевського на формування концепції прав людини УПСР.

Ключові слова: Українська партія соціалістів-революціонерів, права і свободи людини, М. Грушевський, Українська Народна Республіка, Конституція УНР 1918 р.

Muzyka I. V. The concept of human rights in the political and legal doctrine of the Ukrainian Party of Socialist-Revolutionaries of 1917-1921

The genesis of rights and freedoms in the history of Ukrainian state-building is closely linked to the activities of Ukrainian political parties and their leaders. Today, in the face of the global economic crisis and the coronavirus epidemic, the concept of human and citizen rights and freedoms is subject to skepticism and criticism. Reassessing the experiences of previous generations can help find ways to overcome a crisis. The concept of the human rights of the UPSR can be characterized as a collectivist, which, in accordance with the idea of prioritizing the interests of the dominant class of workers over the interests of the individual, significantly limited the political and economic rights and freedoms of a large part of the population. At the same time, the concept contained, at the time, quite advanced provisions on equal rights between men and women and national minorities, the provision of equal suffrage, the right to free education and the use of cultural and economic institutions, etc. The concept did not contain a clear division of human rights and citizens into their types. In particular, some economic, social and cultural rights were included in the list of political rights. A significant influence on the formation of the list of rights and freedoms and their content was made by the model of the future socialist Ukrainian state M. Hrushevsky, who was in fact the ideological inspirer of the leadership of the UPSR throughout the party's existence. The basic principles of the concept of human rights of the UPSR were reflected in the Constitution of the UNR in 1918.

Keywords: Ukrainian Party of Revolutionary Socialists, Human Rights and Freedoms, M. Hrushevsky, Ukrainian National Republic (UNR), Constitution of the UNR in 1918.

DOI: 10.33663/2524-017X-2020-11-29